

ENG YANGI DAVRDA XALQARO MUNOSABATLAR

Ro'ziqulov Og'abek Otabek o'g'li

Shodiyorov Abror Jo'ra o'g'li

Norbo'tayev Sirojiddin Normurod o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: *“Sovuq urush”ning boshlanishi va XX asr 50–70-yillarning birinchi yarmida ikki qutbli dunyoviy tartibning shakllanishi. Ikkinchi jahon urushi jahon sahnasida mavjud sharoitni o'zgartirib yubordi. AQSh va SSSR boshchiligidagi ikki harbiy-siyosiy bloklar NATO va Varshava Shartnomasining qarama-qarshiligi xalqaro munosabatlarning ikki qutbli shaklini vujudga keltirdi. Ikki bloklar orasidagi nizo dunyo miqyosidagi mafkuraviy, siyosiy va harbiyqarama-qarshiliklarning jamiyat namunasining qarshisidagi aksi edi.*

Kalit so'zlar: *Ikki qutbli dunyoda AQSh va SSSRning yetakchiligi. Germaniyaning taqsimlanishi. BMT. NATOning tuzilishi. Kubainqilobi va Karib inqirozi. Qurollanish poygasi. Koreya urushi. Isroil Arab davlatlari urushi. AQSHning V yetnamga hujumi. “Katta sakrash”.*

SSSR va AQSh o'rtasidagi nizo “sovuq urush” – ikki qudratli davlatlarning mafkuraviy kurashi va geosiyosiy qarama-qarshiliklari natijasida yuzaga keldi. Bir tomondan AQSh va Buyuk Britaniya, ikkinchi tomondan SSSR antigitler ittifoqchilari orasidagi nizo – ikkinchi jahon urushi oxirlarida urushdan keyingi boshqaruv to'g'risidagi savollar, kun tartibida qo'yilgan paytda antigitler koalitsiyasi ittifoqchilari - bir tomondan AQSh va Buyuk Britaniya, ikkinchi tomondan SSSR orasidagi nizo o'sib bordi. Buyuk Britaniya, ikkinchi tomondan SSSR orasidagi nizo o'sib bordi. Buyuk Britaniyaning oldingi bosh vaziri U. Cherchil ilgari ittifoqchilar orasidagi to'liq uzilishni va “Sovuq urush”ning boshlanishini birinchilardan ochiqcha e'lon qildi. U 1946-yil 5-martdagi Fulton (AQSh)dagi nutqida kapitalistik mamlakatlarga kommunizmni eksport qilish rejaları va SSSRga qarshi kurashish uchun anglo-amerika ittifoqini tuzishga chaqirdi. Sovet Ittifoqi o'z navbatida natsizm bilan kurashishda va xalqaro sahnada dunyoviy sotsialistik tizimni yaratishdagi mavqeini mustahkamlashdagi yutuqlarini ko'rib chiqardi. G'olib davlatlarning qattiq qarama-qarshiligi natijasida 1947 – 1949-yillarda okkupatsion Germaniyasida ikki davlat – Germaniya Demokratik Respublikasi (GDR) va Germaniya Federativ Respublikasi (GFR)ni paydo bo'lishiga olib keldi.¹ Dunyoning bo'linishi aniq chizgilarni oldi.

¹ Богатуров А. Д., Аверков В. В. История международных отношений.

Keyingi yillarda AQSh boshchiligidagi G'arb mamlakatlari Sovet Ittifoqi munosabatida "kuchlar mavqeidan" siyosat o'zaniga doir bir necha tadbirlar o'tkazishdi. Ular ichida eng muhimi dunyo bo'ylab "kommunizmga qarshi salib yurishi" ga boshchilik qilgan Trumen doktrinasi (1947-yil) Yevropamamlakatlarga iqtisodiy yordam dasturi. Marshall rejasining tadbiri etilishi (1948– 1952-yy), atlantika harbiy siyosiy bloki – NATO (1949-y)ning tuzilishi va shunga o'xshash Osiyodagi bloklar (SEATO, SENTO, ANZYUS) shular jumlasidan. Dunyoviy antikommunizmning qurilishi bevosita urushdan so'ng iqtisodiy va harbiy-siyosiy munosabatlarda eng qudratli sanalib AQShga asoslangan edi. Amerikalik boshliqlar ikkinchi jahon urushi tugashining 1-kunlaridan AQShning dunyo hamjamiyatidagi ildam o'rnini mustahkamlashga harakat qilishdi. 1949-yil oxiriga SSSR o'zining 1-atom bombasini sinagunga qadar, AQSh yagona atom quroliga ega mamlakat sanalardi. Vashington xalqaro tashkilotlar orasida, ya'ni Amerika Davlatlari Tashkilotlari (ADT), Dunyo banki va

Xalqaro valyuta fondi, Narx va savdo bo'yicha bosh shartnomasi, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti va boshqalar asosiy o'rin egalladi. Ayniqsa, 40-yillarning oxiri 50-yillarda Koreya yarim orolida, Yaqin Sharq, Kongo, Kiprdagi nizolar vaqtida AQSh BMTning Bosh Assambleyasidan bir necha marotaba o'zining imperik maqsadlarida foydalandi. Bunga bahona bo'lib, "ittifoqning to'g'ridan-to'g'ri aralashuviga halaqit berish" deklaratsiyasiga intilish xizmat qilardi. O'sha yillarda mashhur gazeta ma gnati G. Lyus "Urush tugashi AQShga shu darajada ta'sir ko'rsatadiki, natijada Amerika asri keladi" g'oyasi bilan chiqdi. "Amerika asri" XX asrning ikkinchi yarmida dunyo sahnasida Amerika siyosatining shiori bo' ldi.² Biroq, AQSh o'zining harbiy va siyosiy qudrati bilan urushdan so' nggi dunyoda yagona yo'l boshchi bo' la olmadi. Xalqaro darajada AQSh, o' z ta'siri ostidagi hududlarga aralashadigan begonalar bilan qattiq kurashadigan boshqa mavjud yirik davlat SSSR bilan hisoblashishga majbur edi.

Sovet Ittifoqi urushdan qudratli harbiy-siyosiy davlat bo' lib chiqdi va AQShkabi eng qudratli davlat bo' lishga harakat qilardi. Gitler Germaniyasini yengishda muhim rol uynagan Sovet Ittifoqi dunyoda o' zining ta'siri va obro' sining oshishiga erishdi. Urushdan keyingi tartibga solish natijasida Sharqiy Yevropa (Bolgariya, Chexoslovakiya, Vengriya, Pol'sha, Albaniya va Yugoslaviya) va Osiyodagi

(Xitoy, V'yetnam, KXDR va boshqalar) mamlakatlarning bir guruhi SSSR ta'siriga tushib qoldi. Dunyoviy sotsialistik tizim shakllanishiga zamin yaratildi va

1945–2008. – M., 2008.

² Дубинин Ю. А., Мартышов Б. Ю., Юрьева Т. В. История международных отношений (1975–1991). – М.: Росспэк, 2006.

bunga 60-yillarda Kuba ham qo'shildi.³ SSSR va boshqa sotsialistik mamlakatlartobe xalqlar va davlatlarda milliy-ozodlik harakatlarni qo'llab-quvvatlashdi. Natijada uchinchi dunyoda sotsialistik yo'l tanlagan davlatlar guruhi vujudga keldi va roli oshib bordi.

Urushdan so'ng vayron bo'lgan iqtisodiyotni tiklagan Sovet Ittifoqining rahbariyati diqqatni harbiy qudratni mustahkamlashga qaratdi. AQShning yadro monopoliyasini yengish uchun SSSR shaxsiy yadro qurolini yaratish dasturini ishlab chiqdi. 1949-yil Sovet Ittifoqida atom bombasining sinovi bo'lib o'tdi. Shu yili Yevropa sotsialistik mamlakatlari o'zaro iqtisodiy yordam kengashini tashkil etishdi va keyinchalik bunga Mongoliya, Kuba va V'yetnam qo'shildi. Bu tashkilot sotsialistik mamlakatlarning bir-biriga iqtisodiy yordam, iqtisodiy hamkorlik rejalarini boshqarish va xalqaro mehnat taqsimotini vujudga keltirishda katta rol uynadi. Sotsialistik lagerni birlashtirish va NATOning harbiy hujumidan himoyalani uchun 1955-yil mayda Varshavada SSSR va Sharqiy Yevropasotsialistik davlatlari Pol'sha va Chexoslovakiya, Ruminiya, Bolgariya, Vengriya, Albaniya⁴ (1968-yil shartnomani 1 tomonlama denansatsiya qildi) bilan do'stlik, hamkorlik va o'zaro yordam haqidagi shartnoma asosida mavjud Varshava harbiy pakti dunyo miqyosidagi kuchlar muvozanatini saqlashda muhim rol uynadi. Shunday qilib XX asr 50-yillar boshlaridagi mafkuraviy siyosiy va harbiysiyosiy munosabatlar dunyoviy kenglik ikki qarama-qarshi qismga ajratilgan edi. Shu bilan birga ikki tizimning har biri o'zini xalqlarning umid va qiziqishlarini ifodalovchi va himoyalovchi hisoblar, ayniqsa, o'zining g'alabasini to'liq va qarama-qarshi tomonning halokati muqarraligini asoslar edi. O'z holatining g'oyaviy asosini ishlab chiqib AQSh o'zini ozod dunyo himoyachisi deb SSSR o'z navbatida dunyo demokratiya va sotsializm tayanchi deb e'lon qildi. "Sovuq urush" qudratli davlatlar orasidagi ishonchsizlik qurollanish

poygasining tezlashishi, harbiy bloklar yaratilishi xalqaro munosabatlarda harbiy

kuchlarning ishlatilishi, janjalli savollarni kelishuv asosida hal qilishdan bosh tortish va boshqalar bilan ta'riflanadi. SSSR va AQSh o'rtasidagi munosabatlar qulayligi har bir davlat tashqi siyosiy yo'nalishining asosi edi. Bu vaziyat ikki yirik davlat orasida bo'lingan dunyoni doimiy diqqatini qaratardi.

3. История международных отношений. Основные этапы с древности до наших дней / Под ред. Г. В. Каменской., О. А. Колобова., Э. Г. Соловьева. –М.: Логос, 2007.

⁴ Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи / А. Холлиев таҳрири остида. – Т., 2009.

Dunyoviy jamiyatda ikki qutbli ierarxik tuzilish vujudga kelib, buning boshida kki qudratli davlat, ulardan so'ng buyuk davlatlar BMTning Xavfsizlik Ittifoqi a'zolari, keyin xalqaro maqsadlarni yechishda qo'shiladigan davlatlar turardi.

Xulosa: Ushbu geosiyosiy qiziqishlar o'yinida yer kurrasining barcha joyidagi nizolar bir-biriga qarshi tomonlarning global kurashlarining asosiy qismi sifatida ko'riladi. Har ikki tomonlarning ko'zida ushbu nizolarni masalalarning yechimini

Sharq yoki G'arbning yutug'i yoki mag'lubiyati sanalardi. Shu bilan birga u yo bu tomondan koinotning biror joyini yoki biror davlatning olishi boshqa tomonning mag'lubiyati hisoblanadi. Ikki qudratli davlatlar va ularning bloklarining bosh harakatlanuvchi asoslardan biri o'zining xavfsizligini ta'minlash edi. Ayniqsa, ikki tomonning diqqat markazida harbiy qudrat oshirish turardi. Xalqaro munosabatlarning rivojlanishi qurollanish poygasining tezlanishi bilan bog'liq bo'lib, odamzot taqdiriga katta xavf tug'dirgani uchun dunyoning ilg'or mamlakatlarining kuchlaridan jiddilikni talab etardi.

ASOSIY ADABIYOTLAR:

1. Богатуров А. Д., Аверков В. В. История международных отношений. 1945–2008. – М., 2008.
2. Дубинин Ю. А., Мартышов Б. Ю., Юрьева Т.В. История международных отношений (1975–1991). – М.: Росспэк, 2006.
3. История международных отношений. Основные этапы с древности до наших дней / Под. ред. Г. В. Каменской., О. А. Колобова., Э. Г. Соловьева. М.: Логос, 2007.
4. Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи / А. Холлиев таҳрири остида. – Т., 2009.